

Борис ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ,
член правління Українського фонду культури,
лауреат премії Михайла Сікорського

ЙДЕМО ЗА ГРИГОРІЄМ СКОВОРОДОЮ І ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ

*Хто не знає свого минулого,
той не вартий свого майбутнього.
Хто не шанує видатних людей свого народу,
той сам не гіден пошани.
Максим Рильський*

У кожного народу є світочі, котрі становлять його славу, велич і національну гордість. У березні 1939 року поет-академік П.Г. Тичина в поезії «В ім'я людини» рефреном наголосив: «Нам треба голосу Тараса»... В умовах сьогодення, коли сусідня держава впродовж останніх років веде неприкриту інтенсивну інформаційну війну проти України, всупереч елементарним нормам міжнародного права, анексувала Крим, пішла неспровокованою «гібридною» війною на Україну, нам треба голосу Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

У складних умовах відновлення державності українського народу, розбудови України як суверенної, соціальної держави нам треба мудрості великого просвітителя-гуманіста Григорія Сковороди. Народився він 3 грудня (за старим стилем 22 листопада) 1722 року на Полтавщині, в сотенному містечку Чорнухи Лубенського полку, в козацькій родині Сави і Пелагеї, що мала міщанський стан. З дитинства виявив великий потяг до науки та музики. У 1734–1744 роках здобув ґрунтовні знання з гуманітарних наук у Києво-Могилянській академії, а в 1742–1744 роках був співаком придворної хорової капели цариці Єлизавети, отримав звання регента. Грав на скрипці, флейті, бандурі, гусях. Повернувшись до України у 1744 році, поновив навчання в Академії у класі філософії. Втім вже в 1745 році вирушив з російською місією генерала Ф. Вишневського до Угорщини, в м. Токай, як півчий (уставник) православної церкви, де пробув п'ять років. У 1750–1751 роках викладає піітику (поетику) в Переяславському

колегіумі. Працює в 1753–1759 роках в селі Каврай (тепер Коврай) учителем і вихователем сина колишнього Переяславського полковника С. Томари Василя. Побувавши в Москві та Троїце-Сергіївській лаврі, в 1759–1769 роках викладає в Харківському колеґіумі. Упродовж 1769–1794 років мандрує як філософ, народний учитель-просвітник. Навесні 1794 року оселився в селі Паніванівці (Іванівка, тепер с. Сквородинівка) Золочівського району на Харківщині, де і скінчив свій життєвий шлях 9 листопада 1794 року. Згідно із заповітом, похований не на кладовищі, а серед природи з вчиненням на могилі напису: «Світ ловив мене, але не спіймав».

Постав Г.С.Скворода в добу великої руїни України, коли розбещена відьма на царському престолі Росії Катерина II підступно знищила останній прихисток козацької вольності — Запорозьку Січ, завершила закріпачення українського народу, щедро роздавала його землі своїм фаворитам, запровадила цілу систему повсюдного збору по Україні літописів, інших джерел культурної спадщини українців, масштабне їх нищення з одночасною фальсифікацією перш за все історії Російської імперії. В умовах азіатського деспотизму Першорозум-Любомудр рішуче став на захист рідного народу, заявивши, що «мое місце з голяками» (з трудовим народом).

Вражає багатогранність таланту Г.С. Сквороди-філософа-любомудра світового рівня, педагога («мандрівна академія»), письменника, співака, музиканта, поліглота (володів вісьмома мовами), глибокого знавця античності та Святого Письма і знаного його тлумача. І все ж заслуга Григорія Сквороди, перш за все в тому, що він створив вікинчену філософську систему («про дві натури та три освіти»), в центрі якої щастя людини та шляхи його досягнення. Своєю творчістю він на півтора століття випередив епоху, неоціненно посприяв становленню нової української літератури, вперше ввів у неї самобутні образи простих українців. Усім життям і діяльністю довів, що без освіти та відродження духовності українського народу нам не відродити свою державність. Він посів почесне місце в історії прогресивної української та світової культури. Григорій Скворода упродовж всього життя постійно вдосконалював свої знання, щедро ділився ними зі своїми учнями, знайомими, випадковими слухачами. Будучи енциклопедично освіченою людиною, він все життя всіляко прагнув допомогти рідному народу, знайти шлях до кращого життя. Брав від нього все необхідне для творчості — ідеї, образне слово. Непохитно вірив у перемогу добра, у торжество правди і справедливості. Його творчість, усе життя — найкращий зразок безкорисного служіння українському народу, Батьківщині.

Мандруючи низкою країн Європи (під час перебування в Токайській місії генерала Ф. Вишневського як «півчий уставник» та, ймовірно, ще і як вчитель сина зверхника місії — Гаврила), Г.С. Скворода окрім Угорщини за 5 років побував в Австрії, Словаччині, Польщі, мож-

ливо також в Італії, зокрема Венеції, Болоньї, Флоренції, а також у Чехії (Прага), Німеччині (Дрезден, Лейпціг). Він відвідав ряд міст Центральної та Західної Європи: Жешув, Дукля, Свидник, Бардіїв, Пряшів, Кошице, Шарошпатак, Братислава, Трнава, Токай, Будапешт, Відень. Де б не був — глибоко цікавився народним життям, звичаями, мистецтвом, віруваннями. І все це згодом відображалось в його творах.

Варто наголосити, що Першорозум своєю творчістю неоціненно посприяв становленню нової української літератури. Його гуманістичні та демократичні ідеї були новітніми для того часу. Вперше за багатолітню історію увів своїми творами в українську літературу самотні образи простих українців.

Незважаючи на схильність Григорія Савича до усамітнення, втечі від світських припад, він в умовах жорсткого імперсько-азіатського поневолення рідного народу, послідовного нищення національної культури, освіти став генерувати з освітньої кафедри серед своїх учнів, приятелів, шляхти, державних чиновників, інтелігенції, духовенства, селян необхідність відродження національної духовності, культури, освіти, науки. Все це сприяло тому, що серед підготовлених ним харківсько-полтавських поміщиків зріла потреба дбати про освіту, відкривати школи. На цьому ґрунті В. Каразін став наполегливо пропагувати необхідність створення університету, котрий був відкритий у Харкові в 1807 році на кошти наполовину державні та дворянські.

Григорій Савич стверджував, що цей світ людина може пізнавати лише через пізнання себе. Теорія самопізнання викладена у творах «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе» та «Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе». Пізнавши себе, людина легко самоствердиться, обере свій шлях та виконає своє земне призначення. Багатство, гроші вважав джерелом зла, сили для боротьби з яким є в кожній людині, варто лише їх віднайти. Для цього потрібно займатись «спорідненою» працею, жити в гармонії з собою, із навколишнім світом, природою.

Викладаючи піїтику (поетику) в Переяславському колеґіумі, Г.С. Скворода закликав учнів до свободи мислення. Тут написав курс піїтики «Рассуждение о поэзии и руководству к искусству оной», який був водночас педагогічним і філософським, новаторським твором. На жаль, як і деякі з інших його творів, про які відомо, не дійшов до нас.

Григорій Савич створив низку пісень-віршів. У творі «Сон», зокрема, постали яскраві картини з життя різних верств населення, а у вірші «Фабула» звертається до молоді із закликом шукати «істину і правду» в служінні народу. Згодом поет об'єднав 30 віршів, основна частина яких написана у Переяславі та Переяславському повіті, у збірку «Сад Божественних пісень».

Працюючи в Харківському колеґіумі, Любомудр звернув особливу увагу на античну літературу, на творчість Плутарха, Цицерона, Горация, Лукіана, Оригена, Ніла, Діонісія, Максима Ісповідника, Климента

Александрійського. В колегіумі (між 1759–1769 рр.) викладає піїтику, синтаксис, грецьку мову та «благонравіє». Цей період ознаменувався широківідомими «Байками Харківськими» (всього їх 30, створені у 1769–1774 рр.). Залишивши Харківський колегіум (1769 р.), останні 25 років життя проводить як мандрівний філософ на землях українських і російських, вчить людей і творить, пише найвідоміші філософські твори.

Для України XVIII століття — це період втрати не тільки залишків власної автономії (державності), а й заборони царським урядом друкувати та видавати книжки українською мовою. Тому «завдяки» цим заборонам за життя Григорія Сковороди не опубліковано жодного його твору. Проте вони широко поширювались у списках. Його філософський трактат «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе» (1767 р.) побачив світ у 1798 році в Петербурзі. А перше зібрання творів видрукуване тільки через століття після смерті (та й те неповне) під редакцією професора Д. Багалія: «Г.С. Сковорода. Сочинения. Ювілейне видання (1794–1894)». У 1912 році В. Бонч-Бруєвич, переборовши труднощі цензури, видав вже всі відомі філософські твори Г.С. Сковороди, але як матеріали до вивчення російського сектантства. Згодом виходить низка праць та статей (Багалія, Чижевського, Мірчука, Олячина та інших). Ними заново був відкритий людству Любомудр, а також належно поцінований.

Роздуми, ідеї, вся творчість і життя Григорія Савича мали великий вплив на творчість І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, І. Франка, низки російських письменників українського походження — В. Капніста, В. Наріжного та багатьох інших. Ним захоплювались Л. Толстой, П. Тичина, М. Рильський тощо. Для популяризації його творчості чимало зроблено В. Шевчуком, М. Щудрою, Л. Ушкаловим, В. Стадниченком, І. Драчем, І. Гришиним та низкою інших сучасників.

За рішенням ЮНЕСКО у 1972 році в 134 країнах світу відзначено 250-річчя від дня його народження. В Україні було здійснено немало заходів: видано його твори та книжки про нього; відкрито музей у селі Сковородинівка на Харківщині; відновлено садибу Сави і Пелагеї у селищі Чорнухи на Полтавщині; проведено ювілейні зібрання й творчі вечори, у тому числі в Чорнухах, Золочеві, Лохвиці та Переяславі-Хмельницьку Свято шанують переяславчани пам'ять про великого Любомудра, який назвав Переяславщину своєю другою матір'ю. Серед 27 музеїв Національного історика-етнографічного заповідника «Переяслав», однією з перлин став відкритий 20 листопада 1971 року Меморіальний музей Григорія Сковороди. На його базі проводились присвячені Першорозуму зібрання громадськості, а в 1983 році відбулися Сковородинівські читання. Згодом проведення Всеукраїнських Сковородинівських читань перебрали на себе Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди за активної участі науковців Національного

історико-етнографічного заповідника «Переяслав» очолюваного багатолітнім директором і фундатором, Героєм України Михайлом Сікорським, Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України, земляків Любомудра, представників Харківщини, низки вишів України, знаних діячів науки, культури, мистецтва. На базі цього університету в жовтні 2015 року відбулися 17-ті Сковородинівські читання.

Григорій Сковорода будив народ, буйну і квітучу Україну від духовно-летаргійного сну. Будив як лицар духу. Вважав, що пробудження до духовності життя є однією з основних передумов відродження України.

Тарас Шевченко перейняв прапор борні від Григорія Сковороди. Ідеї Пророка є концентрацією та реалізацією ідей Першорозума.

І Тарас Шевченко, і Григорій Сковорода побачать своє майбутнє призначення у СНІ. Один і другий залишають свідоцтво про цей важливий в їхньому житті момент. Сон Пророка вилетіть в геніальну поему. Нею він здійснює своє призначення в борні ВОЛІ з царським азіатським деспотизмом. Сон Першорозума зафіксований у формі його власних нотаток. Йдеться про сон опівночі 24 листопада в с. Коврай, переданий його учнем і другом Ковалинським на основі записок, які збереглися після Григорія Савича. Від царських палат аж до сільської вулиці — жодних проявів духовного життя... «Світ спить» — скаже згодом Сковорода. Цариця нічим не відрізняється своєю духовністю від сільської дівчини... Додавши до цього сну політичне забарвлення, отримаємо «Сон» Т. Шевченка. Той самий побут на царському дворі, але у Григорія Савича мотив етичний, а у Тараса Григоровича — політичний. Т. Шевченко побачив у Сибіру ВОЛЮ, заковану в кайдани... Побачив свою долю і пішов їй назустріч... Варто наголосити, що «Сон» Пророка не мав впливу Любомудра, бо «сон» Сковороди було опубліковано аж 1886 року, тобто після смерті Шевченка.

Тарас Григорович з'явився на світ як уособлення свого народу в безпросвітний час кріпацтва став явищем у світовій літературі. До творчих висот пройшов важкий шлях: лише 47 років прожив, з них у кріпацтві пробув 24 роки, на засланні — 10, а решту — під наглядом жандармів. «Кобзарем» він започаткував новий етап у розвитку національної літератури і мови. Його живопис і графіка — визначне явище не лише національного мистецтва. До його «Кобзаря» звертаємось як до Святого Письма, коли наше єство проймає велика духовна потреба. Більше досі ніхто, аніж він — син кріпака, не зробив для відродження самосвідомості українського народу. Творчість Кобзаря відіграла величезну роль у розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу. Вона — головний натхненник у національно-визвольних змаганнях, у боротьбі за створення суверенної держави Україна. 25 грудня 2015 року виповниться 170-років з часу створення

ним на Переяславщині геніального і безсмертного «Заповіту», який понад 100 років був нашим Гімном і виконувався стоячи.

Хіба відповідає здоровому глузду та обставина, що на 25-му році існування суверенної України суспільство все ще морочить так звані «представники еліти» з числа народних депутатів, представники деяких ЗМІ безплідними дискусіями про зміст національної ідеї та про запровадження двомовності. Із шкури пнуться саме ті, котрих вони взагалі, як мовиться, не гриють або й просто їм чужі. Так, народ України за демократію, за громадянське суспільство. Але не за вседозволеність, зневажливість, закидання лайном історичних витоків та основ нашої державності, приниження титульної нації, її самовідданих борців за незалежність України, з упертістю, вартої іншого застосування, ігнорування мови українського народу, паплюження його світочів, фальшування історії України.

Свого часу Президент України Леонід Кучма бідкався, що національна ідея не спрацювала. Є думка, що цю, м'яко кажучи, необачність навів Президенту один із ідеологів його Адміністрації. Втім намагання морочити суспільство безплідними дискусіями про зміст національної ідеї суперечить здоровому глузду. Всі грані національної ідеї у «Кобзарі» Великого Тараса. І історичні, і гуманітарні, і світоглядні. Спитайте себе, чи всі грані творчості Тараса Шевченка нами досконало прочитані та осмислені. Нам він потрібен не як Ікона... Ми, його нащадки, маємо все життя йти до Пророка, вивчати його щире слово, доростати до нього і, найголовніше, — слідувати його ЗАПОВІТАМ. Морально-етичні, естетичні, філософські, суспільно-політичні погляди Пророка мають бути повернуті повною мірою Україні як базові у її розбудові. Нажаль сьогодні справжня високохудожня національна культура витісняється примітивною масовою, або ж низькопробними підробками на національному ґрунті. Тому значною мірою маємо втрати у державотворенні.

Переконливим визнанням величі Т.Г. Шевченка є зокрема висловлювання видатних діячів культури, мистецтва, науки з усього світу та низки державних діячів. Більше 35 років вивчає скульптурну Шевченкіану офіцер у відставці Микола Семенюк (народився на Житомирщині, мешкає у Харкові). Згідно із зібраними ним матеріалами у 41 країні світу Т.Г. Шевченку встановлено 1623 пам'ятники і пам'ятні знаки, з них в Україні 1449, а решта за кордоном. Така шана до Шевченка наснажує нашу національну гордість.

Упродовж понад 290 років наша духовна самосвідомість, національна культура, думка і мораль невіддільні від Григорія Сковороди. Вони збагачувались і розвивались під благотворним впливом його філософсько-етичного вчення. Він стоїть на сторожі морального здоров'я нації, був яскравим виразником народної демократичної ідеї і, безумовно, заслуговує на широке нами пошанування.

Реалізовано і передбачається здійснити низку заходів до 300-річчя Г.С. Сковороди (у 2022 р.), подібних до тих, що здійснені на честь Т.Г. Шевченка до 200-річчя його народження: У квітні 2008 року відкрито Музей ЗАПОВІТУ Тараса Шевченка в складі Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»; з 2005 року відбулося шість творчих пленерів студентів Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури з метою створення Переяславської Шевченкіани; організовано Всеукраїнські Шевченківські читання (листопад 2008 року) та науковий круглий стіл «Т. Шевченко і Переяслав» (грудень 2006 року); створено в Переяслав-Хмельницькому держпедуніверситеті Науково-навчальний центр з поглибленого вивчення проблеми «Тарас Шевченко і Переяслав» (травень 2009 року) тощо. Надано з червня 2008 року матеріали і відкрито 38 Шевченківських світлиць, з котрих 8 — у Посольствах України за кордоном, а решта — в навчальних закладах України. В ряді місць закладено «живі пам'ятники» на честь Пророка — розплановано парки, сквери, алеї.

Викликали значний громадський інтерес перший (грудень 2005 року) та другий (2006 р.) міжнародні «круглі столи» «Філософія серця Григорія Сковороди» (м. Київ); засідання круглого столу «Наш сучасник Григорій Сковорода», яке відбулося 2 липня 2009 року в Держтелерадіо України, на якому створено Громадський організаційний комітет Великого проекту «Григорій Сковорода — 300» на чолі з поетом-академіком, Героєм України, лауреатом Шевченківської премії Борисом Олійником (невдовзі після нього Б.Олійник провів засідання групи діячів культури і було намічено низку невідкладних першочергових заходів щодо підготовки належного відзначення ювілею Першорозума); засідання в Укрінформі (08.10.2009) — «Наш сучасник Григорій Сковорода» («Сковорода-300»); наукова конференція в Чорнухах та ювілейний міжнародний форум присвячені 290-й річниці від дня народження Першорозума; «Григорій Сковорода як гасло часу» (Київ, 01.12.2012), в газетах «Зоря Полтавщини» (вересень 2014 року), «Слово Просвіти» (жовтень 2014 року) та чорнухинській «Нова праця» опубліковано звернення діячів культури, науки, лауреатів Шевченківської премії «Григорій Сковорода постане в Чорнухах на повен зріст» щодо спорудження пам'ятника Любомудру з граніту методом народної толоки (автор — молодий київський скульптор Віталій Андріанов, відомий вже тим, що пам'ятник Тарасу Шевченку його різця у вересні 2011 року встановлено в центрі Вільнюса). Створено благодійний фонд «Батьківщина Григорія Сковороди», який очолює Микола Кривчун, з метою збору коштів на цей пам'ятник. Низку практичних заходів здійснив на честь Любомудра харківський професор Іван Гришин — ініціатор створення на Харківщині фонду «Сковорода-300». У жовтні 2009 року на околиці с. Ковалі закладено «Священний гай Григорія Сковороди» з 300 червоних дуб-

ків, а у квітні 2011 року на Горловій горі, що неподалік Чорнух, — Дубовий гай Г. Сковороди з 3,5 тисяч дубків і там вже встановлено гранітний пам'ятний знак на честь Першорозума. 19 вересня 2012 року під час святкування трудящими Чорнухинського району 72-ї річниці визволення від фашистської навали підбито підсумки 5-го творчого пленеру митців з Києва «Чорнухинська Сковородіана» та одночасно скульптор В.Андріанов презентував світлини в різних ракурсах проекту скульптури Любомудра з гіпсу (висотою 2,5 м) та вже створеної ним її половини з граніту (висотою 2,6 м). За підсумками першого творчого пленеру «Чорнухинська Сковородіана» у Меморіальному музеї-квартирі П.Г.Тичини було експоновано створені на ньому твори живопису. У січні-лютому 2012 року у галереї мистецтв Києво-Могилянської академії проведено художню виставку «Людина на всі часи» до 290-річчя від дня народження Г.С.Сковороди з понад 90 творів живопису, скульптури, графіки більше ніж 20 авторів. Обидві виставки отримали високу оцінку знаних митців і громадськості столиці та земляків Першорозума.

В Чорнухинській середній школі в жовтні 2009 року створено Світлицю Григорія Сковороди і Тараса Шевченка.

Створення Сковородинівських «живих пам'ятників» шириться Україною. Ім'я Першорозума — у дендропарку, який заклав колектив Переяслав-Хмельницького держпедуніверситету імені Григорія Сковороди, в парку Г.Сковороди і т.Шевченка на території Хомутецької середньої школи Брусилівського району на Житомирщині; в алеях, що з'явилися на території Центру творчості дітей та юнацтва у м. Прилуки на Чернігівщині та інших місцях. Студенти харківських вишів висадили восени 2012 року 250 дубків. А їхні попередники ще у 2010 році під час студентських Сковородинівських читань Харківщини посіяли в землю жолуді з дуба-сина того дерева-велетня, під котрим охоче працював і відпочивав Григорій Савич. Молодь озеленення улюблені місця великого філософа з відчуттям причетності до збереження національних святинь.

Зі скульптурними постатями філософа світового рівня Г.С. Сковороди, який народився на Полтавщині, а попрощався з рідною землею словами «Світ ловив мене, але не спіймав» на Харківщині, українці щодня зустрічаються у Києві й Харкові, Сковородинівці на Харківщині, у Чорнухах та Лохвиці на Полтавщині, у Переяславі-Хмельницьку на Київщині, в селі Каврай на Черкащині. Пам'ятні дошки нагадують про цю планетарну людину у Братиславі в Словаччині та Токаї в Угорщині. Погруддя Григорія Савича прикрашає одну із станцій Київського метрополітену. Його іменем названі крім Переяслав-Хмельницького Харківський педагогічний університет, вулиці у Харкові, Полтаві, Одесі, Києві, Переяславі-Хмельницькому та інших містах. Майже 60 авторів створили скульптурні зображення Г.Сковороди.

Пам'ятник Г.С. Сковороди на повен зріст з граніту постане на його малій батьківщині в Чорнухах. Як ініціатор його створення, організаційно супроводжую цю святу справу при підтримці академіка, лауреата Шевченківської премії Володимира Чепелика, завідувача кафедри скульптури НАОМА, заслуженого діяча мистецтв України Валерія Швецова, очільника Благодійного фонду «Батьківщина Григорія Сковороди» Миколи Кривчуна, земляків Любомудра.

На думку багатьох діячів культури, мистецтва, науки неодноразово висловлених на наукових Сковородинівських читаннях, керівництво держави зобов'язане нарешті вирішити питання про створення в столиці України Музею Григорія Савича Сковороди.

Видатний вчений, громадський і політичний діяч, Герой України, академік П.Т.Тронько, який вів зібрання сквородознавців у Держтелерадіо (липень 2009 року), беззастережно підтримав пропозицію про створення такого музею. Видатний музеестворець, лауреат премій імені Вернадського, Яворницького, Шевченківської премії Михайло Іванович Сікорський, який за 57 років, починаючи з 1951 року, створив з колегами-одномудцями у Переяславі-Хмельницьку на Київщині 27 музеїв, перетворивши це місто у місто-музей, тоді ж авторитетно заявив, що повноцінний музей можливо створити за два-три роки. Маємо для цього всі можливості... Державотворчі зусилля в Україні потребують наполегливого утвердження базових морально-етичних, духовних, загальногуманітарних орієнтирів, котрі традиційно властиві ментальності українського народу. Провідним носіями таких орієнтирів для нас в Україні завжди виступала творчість та життя Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, І. Огієнка. Активна пропаганда їх творчості всіма наявними засобами безумовно посприє монолітному об'єднанню народу України у відстоюванні та зміцненні державного суверенітету, а також стимулюватиме подальший розвиток держави.